

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2004 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2004

2

VILNIUS 2005

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2004

2

VILNIUS 2005

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

PUBLIKACIJOS

JOLITA SARCEVIČIENĖ

KAŲ APIE LENKIJĄ IR LIETUVĄ ŽINOJO MARKAS ANTONIJUS MURETAS?

Mirus popiežiui Pijui IV, 1566 m. sausio 7 d į šv. Petro sostą buvo išrinktas Michele Ghislieri, pasirinkęs Pijaus V vardą. 1567 m. pasveikinti naujojo popiežiaus atvyko Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto pasiuntinys Petras Barzijus. Prieš jam kreipiantis į Pijų V, kalbėjo Markas Antonijus Muretas. Jis trumpai pristatė popiežiui ir jo dvariškiams valstybę, esančią, pasak Mureto, „krikščionių valstybės pakraštyje“. Kas buvo šis vyras ir ką jis žinojo apie Lenkiją ir Lietuvą?

Muretas (*Marcus Antonius Muretus*, *Marc-Antoine Muret*), vėliau dar vadintas „popiežių oratoriumi“, gimė 1526 m. Prancūzijoje. Vos sulaukęs aštuoniolikos jaunuolis, rekomenduotas Skaligerio Vyresniojo¹, ėmė dėstyti lotynų kalbą Ažano² kolegijoje, vėliau – Bordo. Paskui persikėlė į Paryžių, kur 1552 m. skaitė didžiulio populiarumo sulaukusias paskaitas apie Katulo kūrybą. Jo klausytojai buvo ne tik daugelis Plejados³ poetų, bet ir pati karališkoji šeima. Toks populiarumas netruko sulaukti pavyduolių

¹ Julijus Cezaris Skaligeris (1484–1558), prancūzų humanistas. Daugiausia nuveikė gamtos mokslų (botanikos) ir filosofijos srityse, kur labiausiai vertino Aristotelį.

² Miestas Pietvakarių Prancūzijoje, ant Garonos upės kranto, netoli Bordo.

³ Taip pasivadino būrelis XVI a. Prancūzijos poetų (Pjeras de Rosard, Joachimas Du Bellay, Jeanas-Antuanas de Baif), pavadinimą perėmę iš III a. pr. Kr. gyvenusių Aleksandrijos poetų grupės.

keršto: Muretas buvo apkaltintas erezija bei „prigimčiai prieštaraujančiais polinkiais“ ir atsidūrė kalėjime, iš kur jį išlaisvino įtakingi bičiuliai, tačiau jis turėjo palikti sostinę.

Apsistojęs Tulūzoje Muretas dėstė universitete ir studijavo teisę, vėliau, gelbėdamasis nuo panašių kaltinimų kaip ir Paryžiuje, atsidūrė Venecijoje. Čia susibičiuliavo su spaustuvininku Pauliumi Manucijumi⁴, kuris išleido Katulo eiles su Mureto komentarais, jo parengtus Horacijaus, Terencijaus, Tibulo, kitų Romos poetų eilių rinkinius. 1559 m. Muretui buvo lemtingi: jis išleido pirmąjį svarbiausio savo darbo „Lectiones variae“ tomą, dėl kurio bičiulis Lambinas⁵ apkaltino plagiatu. Tais pačiais metais kardinalas Ippolitas d'Este pasiūlė jam persikelti į Romą. Netrukus jo teisės ir senosios literatūros paskaitos išgarsėjo visoje Europoje. 1576 m. Muretas tapo dvasininku. 1578 m. Lenkijos valdovas kreipėsi į jį kviesdamas dėstyti teisę naujojoje Krokuvos kolegijoje⁶. Tačiau Muretas atsakė pasiūlymo ir globojamas popiežiaus Grigaliaus XIII pasiliko Romoje, kur vertė ir rengė Aristotelio, Cicerono, Platono, Juvenalio, Tacito kūrinių leidimus, papildydamas juos vertingais komentarais, bei dėstydamas teisę. Mirė Muretas 1585 m. birželio 4 d.

Muretą amžininkai vertino ne tik už minėtus senovės autorių kūrinių vertimus, liudijusius gerą autoriaus skonį bei išvalgumą. Jis laikytas bene geriausiu savo meto lotynų kalbos žinovu, turėjusiu tarsi iš pačios prigimties plaukiantį gebėjimą savitai interpretuoti Cicerono stilių, išnaudojant visus šio privalumus ir išlaikant kalbos gyvumą bei lengvumą.

Publikuojamas tekstas buvo išspausdintas rinkinyje „Orationes“, išleistame Kelne 1592 m. Jame pats autorius paaiškina, kokiomis aplinkybėmis sakė popiežiui savąją kalbą: prieš Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto pasiuntiniui Petruį Barzijui pasveikinant naująjį popiežių, Muretas buvo paprašytas „papasakoti ir apie karalystės senovę bei didumą, ir apie daugelį žygių, kuriuos Lenkijos karaliai atliko nuo senų laikų, be paliovos ir gindami, ir plėsdami krikščionių karalystės sienas, ir apie paties Žygimanto Augusto pamaldumą, didžiadvasiškumą, sielos stiprybę ir pastovumą bei kasdienius darbus ir patiriamus pavojus krikščionių valstybės labui“.

⁴ Paulius Manucijus (1512–1574), garsaus italų spaustuvininko Aldo Manucijaus (1449–1515) sūnus, po tėvo mirties perėmęs jo įkurtos spaustuvės veiklą.

⁵ Denisas Lambinas (1520–1572), prancūzų filologas, daugiausia dėmesio skyres vertimo iš graikų kalbos metodikai. Išvertė Aristotelio, Eschilo darbų. Jo parengti Horacijaus, Lukrecijaus, Cicerono bei Kornelijaus Nepoto darbų leidimai atskleidė juos naujoje šviesoje ir naudojami iki šiol. Muretui išleidus „Lectiones variae“ Lambinas atpažino jo tekstuose savo pastabas apie Horacijų ir apkaltino pastarąjį plagiatu, kaip įrodymą publikuodamas jūdvių susirašinėjimą.

⁶ Jau įteikus publikaciją spaudai, netikėtai pavyko aptikti 1577 m. Mureto ir kanclerio Jano Zamoiskio susirašinėjimą, iš kurio aiškėja, kad dėl Mureto kelionės į Lenkiją buvo susitarta gana tiksliai, numatytas net atlyginimas. Tačiau, kaip aiškina pats Muretas, tam pasipriešino pats popiežius, pasiūlęs didelį atlygį ir išreiškęs norą, kad Muretas liktų Romoje; žr. *Zabawy przyiemne i pożyteczne z rożnych autorow zebrane*, 1771, t. IV, cz. I, s. 238–245.

Ką Muretas žinojo apie Lenkiją bei Lietuvą ir iš kur tas žinias perėmė? Daugiausia dėmesio jis skyrė Lenkijos krikštui ir lenkų valdovų kovoms su krikščionybės priešais. Pirmiausia trumpai apibūdino pačią Lenkiją ir jos gyventojus: „visa karalystė lygi ir plokščia, drėkinama daugelio didelių upių, kurios ir žemę daro derlia, ir puikiausiai tinka prekybai, turtinga visko, ko reikia tiek pragyvenimui, tiek prabangai. <...> Žmonės iš prigimties narsūs ir smarkūs, neišlepinti malonumų, ir nebijantys pavojų“. Toliau Muretas pasakoja apie stebuklingą lenkų valdovo Ziemomyslo sūnaus Miečyslavo praregėjimą bei jo krikštą. Mini ir kitus lenkų valdovus, dirbusius krikščionių tikėjimo labui: Boleslovą I, kuris kariavęs su saksais ir „susigražinęs tas [žemes], kurias šie buvo iš lenkų prieš tai atėmę, savo valdžiai pajungęs visą pajūrį tarp Albio ir Solavos upių bei Kimbrijos Chersonesą, šiandien vadinamą Danija; kad parodytų, jog šios pergalės siekės ne sau, o Kristui, su nugalėtaisiais nesielgė žiauriai ar negailestingai“, o prūsams nužudžius šv. Adalbertą „jo kūną iš pagonių atpirko už tiek aukso, kiek tas [kūnas] svėrė“; paminėjęs Boleslovą III, Boleslovą IV ir Boleslovą V. Paskui pasakoja apie Lietuvą: „labai didelė ir garsėjanti narsiais vyrais karalystė, kaimyninėms tautoms atsivertus į krikščionybę, atkakliai tebesilaikė senųjų prietarų. Mat šio krašto žmonės ugnį garbino kaip dievą, jai statė aukurus bei šventyklas, kiekviename didesniame mieste su didžiausiu atsidavimu saugojo amžinąją ugnį. Taip pat tikėjo, jog žaibe slypinti kažin kokia dievybė ir ją savąja kalba vadino Dievu Perkūnu. Be to, kaip dievus garbino šventąsias giraites bei didžiausius medžius miškuose. Tokią pat meilę dar reikšdavo angims ir kitokioms gyvatėms. Jei kas vieną iš jų sužeisdavęs, laikydavo jį padarius neatleistiną nusikaltimą. Nors tai savaiame buvo apgailėtina, tačiau šis didelis kraštas ilgai gyveno bjauriame paklydime todėl, kad karinga ir drąsi tauta, kaimynystėje gyvenantiems krikščionims neduodama ramybės kasdieniais puldinėjimais, niekada neleido gyventi taikoje. Tą tautą ir, be to, dar Žemaitiją bei didelę dalį Rusios daugiau kaip prieš du šimtus dvidešimt metų valdė Jogaila, narsus ir stiprus valdovas, kuris dar nepažino mūsų tikėjimo paslapčių, tačiau siela nebuvo jam visiškai svetimas, kadangi gimė iš krikščionės motinos“. Toliau seka pasakojimas apie Jogailos ir Jadvygos vedybas bei Jogailos pažadą „visas jo valdžioje esančias provincijas sujungti su Lenkijos karalyste taip, kad niekada neatsiskirtų“. Kaip sako Muretas, Jogaila „panoro ne vienas pats ateiti pas Kristų, o dovanų jam nešė ne smilkalų, ne aukso, ne miros, o savo brolius, su kuriais drauge norėjo pasikrikštyti, ir Lietuvą, Žemaitiją, Rusią – žodžiu, visas savo valdomas tautas“. Pasikrikštijęs ir susituokęs su Jadvyga, „lydimas žmonos ir daugelio žymiausių valstybės vyrų bei vyskupų ir dvasininkų atvykęs į Lietuvą, <...> visų akivaizdoje pats savo rankomis kadaise garbintus medžius smarkiai kapodamas kirviu ir versdamas iš pašaknų bei su nepaprasta jėga liedamas vandeniu ilgai garbintus laužus, šaukė: nėra, nėra Dievas tai, kas gali būti sunaikintas ir nukirstas bei užgesintas“. O kadangi „nei dvasininkai, kuriuos atsivežė su savimi, nemokėjo lietuvių kalbos, nei lietuviai jokios kitos kalbos nesuprato, jis pats jiems [lietuviams] versdamas į lietuvių kalbą

paiškinu svarbiausius apaštalių išdėstytus mūsų tikėjimo dalykus, <...> Jėzaus Kristaus nustatytą maldos būdą, ir kita, ką paprastai dera žinoti tiems, kuriuos vadiname katechumenais“. Įkvėpti valdovo pavyzdžio ir kalbų „visa minia puolė gauti krikščioniškų vardų bei būti apšlakstyti švenčiausiu vandeniu ir šaukė ilgiau nebegalintys delsti. Todėl tik kilminguosius pakrikštijus atskirai, visi kiti priėmė vieną sakramentą“. Mini Muretas ir tai, kad Jogaila nepanoro pagonių karaliumi tapti, mat kai „bohemiečiai, kurių sielas neseniai buvo apnuodiję savosiomis mintimis Janas Husas ir Jeronimas Pragiškis, mirus jų karaliumi Vaclovui, atsiuntė pas jį pasiuntinius ir pasiūlė jam valdžią, karštai maldaudami, kad arba jis pats, arba jo pusbrolis iš tėvo pusės Vytautas ją [valdžią] priimtų, ir vienas, ir kitas ryžtingai atmetė jų maldas“. Dar pasakoja apie Jogailos sūnų karalių Vladislovą III, kuris kovojo su turkais, daugelyje mūsų juos nugalėjo, tačiau ir pats žuvo nuo nekrikštų rankos. Galiausiai mini Žygimanto Senojo pamaldumą bei tikėjimą, „daugybę atminimo vertų pergalių prieš maskvėnus, valakus, totorius, turkus ir, neminint kitų, pergalę prieš aštuoniasdešimt tūkstančių totorių mūšyje prie Boristeno upės“. Baigdamas Muretas akcentuoja, kad krikščionims reikia būti vieningiems ir saugotis priešų, iš visų pusių supančių krikščioniškas valstybes, o Žygimanto Augusto vardu prašo naująjį popiežių už tai melstis ir tuo rūpintis.

Pagrindinis šaltinis, kuriuo remdamasis Muretas surinko žinias savo kalbai, buvo Martyno Kromerio darbas „De origine et rebus gestis polonorum“, išspausdintas 1555 m. bei perleistas 1558 bei 1568 m. Šis gana didelės apimties veikalas europiečiams tapo vienu svarbiausiu žinių apie Lenkiją ir Lietuvą šaltiniu. Vis dėlto kai kurios detalės Mureto kalboje liudytų, kad arba oratorius naudojo ir kitus šaltinius, arba pats pridėjo vieną kitą detalę: pavyzdžiui, kalbėdamas apie Lenkijos krikštą jis mini kažin kokį atsiskyrelį, paskatinusį valdovą apsikrikštyti, ir visai nekalba apie Miečyslavo santuoką su krikščione kunigaikštyte Dubrava, nors Kromeris apie tai rašė.

Pati kalba verta mūsų dėmesio ne tik dėl Lietuvos bei jos valdovų paminėjimo. Žinodamas naujojo popiežiaus norą realiai prisidėti prie kovos su turkais, Muretas savo kalboje atkreipė dėmesį, kad lenkai ir lietuviai nuo seno nepaliaujamai kovojo su, pasak jo, iš visų pusių krikščionišką Europą supusiais pagonimis, taip savo krauju apgindami nuo pastarųjų visą Vakarų Europą. Todėl skatino Europos galinguosius deramai įvertinti lenkų bei lietuvių nuopelnus ir paremti juos šioje kovoje.

Orig.: Muretus Marcus Antonius, Pro Sigismundo Augusto Rege.

Publ.: Muretus Marcus Antonius, *Orationum volumina duo*, Coloniae Agrippinae, 1592, p. 144–59.

Pro Sigismundo Augusto Rege Polonię ad Pium V Pont[ificem] Max[imum]
Oratio XIII

Habita Romę XIIIX. Kalend[ę] Febr[uarij] Anno CI. I). LXVII

[144] Quanto opere gausis sit vniuersus orbis Christianus, posteaquam auditum est, summum honorem iam pridem summis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi diuinitus delatum esse, PIE Quinte Pontifex Maxime¹, vel ex hoc intelligi potest, quod concepti ex ea re gaudij vis non vicinarum se regionum ac prouinciarum finibus co[n]tinuit, sed solis instar, omnia, simul vt exortus est, sua luce complentis, ad remotiſimas gen [145] tes, et posita in ipsis Christianę ditionis finibus regna, admirabili celeritate penetrauit Neq[ue] vero et contigit, quod ventis solet, qui cum vnde oriuntur, ibi vehementiſimi sint, ad longinqua fracti fere, debilitatiq[ue] perueniunt: sed quod ingentibus, vastisq[ue] fluminibus: quae cum ab ortu ipso magna sint, perpetuo tamen aucta, et tume facta progressu, eo maiores vndas voluunt, eo amplioribus, ac capacioribus feruntur alueis, quo a fontibus ac capitibus suis longius recesserunt. Vt cum alijs permultis nominibus beatiſimum te omnium mortalium prædicare liceat, tum hoc non minimum sit, quod ex honore tibi habito, et ad illos qui eum tibi decreuerunt immortalis gloria, et ad omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, incredibilis lætitia redundarit. Ac ceteri quidem viciniore principes, ac populi qua[n]ta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi caussa, suo quisq[ue] tempore miserunt, cognoscere potuisti: hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quib[us] Christianorum imperium terminatur, quando gaudio pij omnes exsultauerint, quas inter se gratulatio[n]es fecerint quanto consensu meliora, et prosperiora omnia sperare cœperint, cum, quo iam pridem sanctitatis tuę fama peruenerat, eodem te in istam celsiſimam dignitatis, atque honoris sedem adscendisse, perlatum est. Potentiſimus enim, idemq[ue] religioſiſimus Princeps,

¹ Pijus V (1504–1572), popiezius nuo 1566 m. Dominikonų ordino vienuolis. Inkvizitorius Lombardijoje, o nuo 1557 m. – inkvizicijos generalinis komisaras. Net išrinktas popiežiumi neatsisakė kasdienių meditacijų, askezės, lankė vargšų ligonines, plovė jiems kojas ir bendravo su raupsuotaisiais. Siekė asketišką gyvenimo būdą diegti ir kitiems aukštiems dvasininkams. Skelbė bažnytinės valdžios pirmenybę prieš pasaulietinę ir aktyviai diegė Tridento susirinkimo nutarimus. Visą savo valdymo laiką kovojo su protestantais Prancūzijoje, Vokietijoje ir Ispanijoje. Aktyviai veikė prieš turkus: finansiškai rėmė su pastaraisiais kovojusius Maltos ir Vengrijos valdovus, teikė lėšų laisvųjų Italijos miestų fortifikacijai, padedamas Ispanijos ir Venecijos įkūrė Šventąją lygą. Kanonizuotas 1712 m.

Sigismundus Augustus Rex Poloniæ², quam iucundus et exoptatus sibi suisq[ue] populis eius rei nuncius acciderit, testari cupiens, ea de causa legauit hunc illustrem virum Petrum Barziu[m]³, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minus certo cognosceres, quam si Regis ipsius non os modo intueri, et [146] sermonem audire, verum etiam penitus perspicere intimos sensus animi posses. Is cum mihi mandauerit, vt hodie apud te, in hoc dignitatis maiestatisq[ue] plenißimo cœtu, et de regni antiquitate atque amplitudine, et de rebus, quas, multis ab hinc seculis, Polonorum[m] Reges ad Christiani imperij fines tum tuendos, tum propagandos, sint vlla propemodum intermissione gesserunt, et de ipsius Sigismundi Augusti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine, ac constantia, deq[ue] quotidianis pro Christiana Repub[lica] laboribus ac periculis dicerem: quæso obtestor que te, Beatißime Pater, tribue mihi hoc beneficium, vt, dum hæc summatim persequor, orationis meæ cursus aura lenitatis ac facilitatis tuæ adiuuetur. Maximas res, memoratuq[ue] ac cognitu dignißimas afferam, et quanquam notas atq[ue] illustres, tum suoapte splendore ac magnitudine, tum propter Regiæ fortunæ sublimitate[m], qua magnorum et potentum Regum actiones obscuras esse non patitur: tamen eo minus peruulgatas, quod Polonorum gens semper in præclaris rebus gerendis, quam in ijs quæ geßisset memoriæ prodendis, occupatior fuit: semper quæ maiorum suorum virtutem imitari, quam celebrare, gloriosus duxit. Atque, vt, vnde proposui, exordiar, et Poloniæ Rex quam longe lateq[ue] dominetur, expediam: tota illa Germaniæ pars orienti soli propior, quæ est inter fluuios Guttalum, quem hodie Odram vocant, et Vistulam⁴, qui antiquis temporibus Germaniam a Sarmatiæ diuidebat, et Sarmatiæ quantum est a Vistula ad Borysthenem⁵, et a ponto Euxinio vsq[ue] ad finum Venedicum⁶, inter quos plus mille Italica⁷ passuum millia interiecta sunt, illius imperio continetur. Regio prope tota æqua, et plana, multis magnisq[ue] fluminibus et ad fertili

² Žygimantas Augustas (1520–1572), Žygimanto Senojo sūnus, Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius.

³ Žinių apie šį asmenį nepavyko aptikti. Tačiau Petro Barzijaus pavardė minima Ispanijos karaliaus Pilypo II 1569 m. lapkričio 9 d. laiške Žygimantui Augustui. Išlikusiuose dviejuose šio laiško nuorašuose viename jis vadinamas Boschius, kitur – Barzius; žr. *Elementa ad fontium editiones*, vol. VIII, pars I, ed. V. Meysztowicz, Romae, 1963, p. 144–145: *Etsi pro nostra in Serenitatem Vestram singulari benevolentia, nollemus quicquam sibi a nobis triste nuntiari, tamen cum humanae conditionis casus nullus vitare possit, Serenitatem Vestram certiozem facere volumus nobile et egregium Petrum Barzii, Serenitatis Vestrae apud nos oratorem (quemadmodum divinae placuit voluntati) ex hac vita decessisse. Cuius sane morte moleste tulimus: tum Serenitatis Vestrae causa, qui eius fidem, prudentiam et dextertatem merito desiderare poterit, tum etiam, quod nos eum, propter eius virtutes et singulares animi dotes non mediocriter diligebamus.*

⁴ Vistula – Vysla.

⁵ Boristenas – Dnepras.

⁶ Venedai – slavų gentys Vyslos baseine.

⁷ Itališka arba romėnų mylia – maždaug 1,5 km.

[147] tatem et ad mercatura[m], commodiſimis irrigua, rebus ad vita necessarijs vsq[ue] ad abundantiam diues. Habitatorum autem ea multitudo, vt, cum equitatus regius ex solis nobilibus constet, centum quadraginta equitum illia armare, et in aciem secum, si res ferat, educere Rex Poloniæ poſſit. Homines natura fortes, et animosi, quiq[ue] non facile aut voluptatibus molliantur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam, immortalitatis instar: vitam per dedecus retentam, quauis morte peiorem putant. Ignominiam, vt fugiant, nihil non fecerint: vt mortem, nihil. Hæc hominum, hæc locorum ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte ferocoſimis gentibus, at partim ab Ecclesiæ communione dissociatis ac diremptis, partim apertis et capitalibus Christiani nominibus hostibus, vt in illo confinio, tanquam in communi quadam arce ac propugnaculo, fortissimi viri ad sustinendam ac propulsandam barbarorum immanitatem, et ad agendas perpetuas pro Christianis omnibus excubias diuino consilio constituti ac collocati esse videantur: quo essent cæteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neque mihi videor quidquam a suscepto munere facturus alienum, si breuiter exposuero, quemadmodum illos Deus, ante sexcentos abhinc annos, discuſſis errorum, quibus imuoluti erant, tenebris, ad Euangelij luce[m] perduxerit. Quod dum facere ingredior, adeste quæso, animis, quicumq[ue] corporibus adestis, et in re maximi momenti diuine bonitatis ac sapientiæ magnitudinem considerate. Omnes fere magnæ et memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut vno, aut pluribus illustribus ac notabilibus signis diuinitus portendi ac [148] præsignificari solent. Cum igitur tempus illud appropinquaret, quo se Deus Polonis patefacere, eosq[ue] impia superstitione purgatos cœlesti doctrina imbuere statuerat: aduentantis iam et instantis salutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, significationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomislus⁸ Lesci⁹ filius, Princeps (quatenus hæc conuenire in hominem non Christianum queunt) et iustitiæ, et clementiæ, et beneficiæ, et aliarum virtutum laude comulatus; et in quo nihil præter Christi cognitionem desiderares. Huic, cum multos annos sine liberis esset, grauiterq[ue] ea re augetur, tadem natus est filius, sed oculis captus: ita vt non facile dijudicari posset, majoremne dolorem percepisset ex orbitate, an perciperet ex vnici filij cæcitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia elusit. Iam ad septimum annum peruenerat puer, eiq[ue] patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenq[ue] imponi oportebat: cum præter omnium spem subito oculis vti cœpit. Incredibili lætitia perfusus pater, conuocatos ad se hariolos consulit quid ex tam admirabili successu filio suo, quid toti Poloniæ portenderetur. Respondent, eo impera[n]te, Poloniam mirabiliter illustratum

⁸ Ziemomyslas (apie 900 – prieš 963 m.), Lecho sūnus, Piastų dinastijos atstovas.

⁹ Lechas, legendinis Lenkijos valstybės įkūrėjas. Lenkų ir čekų kronikose minimas nuo XIV a. drauge su broliais Čeku ir Rusu, kurie savo ruožtu laikomi Čekijos ir Rusijos įkūrėjais. Pasak Jano Dlugošo, Lechas buvo Gniezno miesto įkūrėjas (miestą įkūrė radęs baltojo erelio lizdą – lenk. *gniazd*).

iri. Ex ea spe atq[ue] omine puero nomen inditum Miecislao¹⁰, quod gentis lingua significabat eum, qui sibi gloriam gladio pariturus esset. Nullo enim alio modo illustrari posse Polonia[m], quam bello, et armis cogitabant. Iam adoleuerat Miecislavus: iam ad virilem etatem peruenerat: iam mortuo patre rerum potiebatur: et ceteris quidem virtutibus patri non absimilis, nihil ceteroqui bello egregium aut memorabile gerebat: ita vt tota Polonia, et se credulitatis, et vanitatis vatum suorum responsa damnaret. Sed maius [149] quiddam quam quod illi suspicati erant, parabat Deus. Miecislavus, ductis barbarico more septem vxoribus, nullos tamen ex vlla earum liberos procreare poterat. Interea fundente se, ac spargente quotidie latius Christiana religione, peruenerant et in Poloniam sancti quidam viri, qui aut solitarię vitę, vt quietiores, et ad res diuinas sine vlllo impedimento contemplandas aptiores, studio ducti, aut periculorum metu, in abditis et remotis sylvarum recebibus delitescerent, Christo, vt poterant, seruebant. Horum quibusdam in animum immittit Deus, vt ad Principem adeant, eique polliceantur et liberos, et alia multo maiora, si, repudiato falsorum numinum cultu, Christum verum Deum agnoscere, et traditam ab eo doctrinam suscipere vellet. Ipse quoque diuini spiritus repentino tactus afflatu, promptum se, ac facilem salutaribus illorum monitis prębuit. Neque longius res ducta est, quam dum prima ac pręcipua religionis nostra capita edoceretur. Quę vt percepit, magna pompa ac celebritate publice baptizatus, breui tempore totam Poloniam ad Christianam pietatem, et exemplo suo incitauit, et cohortationibus, ac pręmijs allexit: et minis, ac supplicijs aduersus pertinaces propositis perpulit. Tum domum cognitum est, quod Miecislavus totos septem annos cęcus fuisset, significatam esse hoc modo diurnam Polonę gentis cęcitatem: quod, omnibus humanis auxilijs frustra tentatis, tandem diuino beneficio lucem adspexisset, fore vt populi quoque cęcitas, nulla humana ope sanabilis diuinitus depelleretur. Neque vana fuit hariolorum prędictio. Eo enim rerum potiente, Polonia splendore diuini luminis illustrata est. Notum est autem, interdum fieri, vt etiam superstitiosi [150] et impij homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temere inditum nomen. Gladio enim sibi et suis gloriam peperit, non quidem ferro, aut vllę ex alia materia confecto, sed gladio illo vtrin[que] acuto, gladio spiritus, quod, vt ait Paulus, est verbum Dei. Vt autem ab ea Ecclesia, quę ceterarum omnium mater ac magistra est, Christiane viuendi leges acciperent, et ex ei fonte haurirent, vnde nihil non purum et incorruptum hauriri potest, legatos miserunt ad Ioannem Pontificem, eius nominis tertium decimum¹¹, per quos et eum, vt communem totius Ecclesię pastorem, venerarentur, et ab eo sibi

¹⁰ Miecysłavus (Mieško I, apie 935–992 m.), pirmasis istorinis Piastų dinastijos valdovas, Lenkijos kunigaikštis nuo 960 m. 965 m. vedė krikščionę čekų kunigaikštę Dubravą ir 966 m. apsikrikštijo. Norėdamas įtvirtinti savo valdžią, pasidavė popiežiaus globai.

¹¹ Jonas XIII (mirė 972 m.), popiežius nuo 965 m. Nuo mažens buvo rengiamas dvasininko karjerai, kurią pradėjo popiežiaus Jono XII kanceliarijoje. Išrinktas popiežiumi kaip Otono I kandidatas, Jonas XIII sukėlė Romos didikų pyktį ir buvo nušalintas, tačiau Otonas I grąžino jam valdžią. Jonas XIII daug

peterent Episcopos mitti, a quibus regi, et quæ sibi credenda, quæ[ue] facienda essent, cognoscere accuratius possent. Misit ille Itolorum hominum spectata probitatis et eruditionis idoneum numerum: qui primi nouellas illas ac teneras nuper in horto Christi depactas ac consitas plantas, copiosis sanctorum præceptorum imbribus irragarunt. Huius Miecislai soror Adeida¹², cum Geisæ¹³ Vngarorum Principi nupta esset, cohortationibus suis perfecit, vt ipse quoque cum tota Vngaria Christi Sacramento adigere-
tur. Neque vero eius filius Boleslaus primus¹⁴ Poloniæ Rex, aut maioribus suis laude bellica, aut patri propagandæ religionis studio ceßit. Qui suscepto aduersus Saxonas¹⁵ bello, et ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperauit, et cum vniuersam illam oram ad Albim¹⁶ et Salam¹⁷ fluuios, et Chersonnesum Cimbricam¹⁸, quæ hodie Dania vocatur, sub imperium suum subiunxisset, vt ostenderet, eam se victoriam Christo quæsiisse, non sibi, nihil in victos acerbe, aut crudeliter statuit: sed cum eos ad accipiendam Christi doctrinam compulisset, fixis memoriæ caussa in Salaripa [151] tribus ferreis columnis, in Poloniam se recepit. Numquid igitur, ea laude contentus, otio se postea tradidit? Imo vero declarauit, nunquam desidem atq[ue] ignauam esse virtutem: nullas esse ei a præclaris actionibus ferias: fortes et constantes viros honestorum laborum ac munera perfunctione, non ad quietem inuitari, sed ad alia ex alijs aßidue suscipienda incitari. Na[m] cum Prußi aliquot ante annis diuum Adalbertum¹⁹ interfecissent: ejusq[ue] corpus quidem ipse æquo auri pondere a barbaris redemisset

demesio skyrë krikßçionybës skleidimui slavų žemëse, įkūrë Magdeburgo arkivyskupiją bei keletą arkivyskupijų Pietų Italijoje, taip susilpnindamas čia Bizantijos ir ortodoksų bažnyčios įtaką. Jam valdant 966 m. buvo įkurta ir Poznanës diacezija Lenkijoje.

¹² Adelajda, tariama Mießko I sesuo, ißtekėjusi už Vengrijos valdovo Gizos, šv. Stepono motina. Vengrijos šaltiniai nepaliko žinių apie šią Gizos žmoną, apie ją sužinome tik iš XII a. kronikos. Vengrijos ir Vokietijos istorikai abejoja ir Adelajdos istoriškumu. Lenkijos istoriografijoje ilgą laiką Adelajda laikyta Mießko I seserimi ar dukra, tačiau pastaruoju metu šios asmenybės istoriškumas kvestionuojamas ir čia.

¹³ Giza (948–997), vengrų kunigaikštis nuo 972 m. Kovodamas su genčių vadais sustiprino valstybës vientisumą ir 974 m. apsikrikštijo, tačiau ir toliau dalyvaudavo pagoniðkose apeigose. Kaip jo žmona minima ne tik Adelajda, bet ir vengrų kunigaikštytë Sarolta.

¹⁴ Boleslovas I Narsusis (apie 967–1025 m.), Mießko I ir Dubravos sūnus, Lenkijos kunigaikštis nuo 992 m., karalius 1025 m. Suvienijo tėvo padalytą sūnams valstybę, pamotę ir įbrolius išvydamas iš šalies. Aktyviai dalyvavo Europos politikoje: palaikë imperatorių Otoną III, siekë šv. Adalberto kanonizacijos. Rëmë krikßçioniðkas misijas į Prusiją ir iš Italijos pasikvietë pirmuosius vienuolius.

¹⁵ Saksai – germanų genčių grupë, III–IV a. susijungusi į genčių sąjungą ir gyvenusi Šiaurës Vokietijos teritorijoje – į rytus nuo Reino ir į vakarus nuo Elbës.

¹⁶ Albis – lotyniðkas Elbës pavadinimas.

¹⁷ Solava (vok. *Saala*) – upë Rytų Vokietijoje, Labos intakas.

¹⁸ Kimbrijos Chersonesas – Jutlandijos pusiasalis.

¹⁹ Adalbertas (Vaitiekus, 955–997 m.), šventasis, pirmasis krikßçionių misionierius prūsų žemëse. 983 m. tapo Prahos vyskupu. 989 m. įstojo į Benediktinų ordiną. Iš Prahos ir vëliau Romos, remiamas imperatoriaus Otono III ir Boleslovo I Narsiojo, vykdë misijines keliones, vienos iš jų metu buvo prūsų nužudytas. Boleslovo I iniciatyva palaidotas Gniezne.

(mirum hoc quoq[ue] pietatis argumentum: sed in tanta temporis angustia multa necessario prætermittenda sunt) cædis autem vltionem in aliud tempus distulisset: tunc demum aduenisse tempus illud, cum et punienda eorum audacia, et armis frangenda pertinacia esset, bellum eis intulit, neq[ue] magno negotio victor non aliam eis pœnam imposuit, quam vt erroribus suis depositis, Christo initiarentur. Hic mihi, Beatißime Pater, venit in mentem, quod olim a quodam Græco Imperatore dictum est, qui a suis in exilium pulsus, cum apud hostes, ad quos confugerat, multo lautius ac magnificentius haberetur quam apud suis²⁰: Perieramus, inquit, nisi perijssemus. Ita enim et qui ab illo principe vincebantur dicere poterant, se, nisi ab eo victi essent, perituros fuisse. Quid ego iam, vt Pomerani²¹ a Boleslao tertio²², Prußi a Boleslao quarto²³ ad Christum, a quo defecerant, reuocati sint, persequar? Rerum me copia, Beatißime Pater, inopem consilij reddit. Quod si in me vlla dicendi vis ac facultas esset, optarem equidem aliquam mihi non ta[m] vberem ac copiosam ad dicendu[m] materiam dari: vt in singulis eius partibus accurate perce[m]sendis, copiose exorna[n]dis artificiose ex aggerandis iactare atq[ue] oste[n]tare me poße[m]. [152] Nunc enim, vt pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda est, nonnullorum vultus tantum atq[ue] ora, multorum summa modo capita ostendit, totum reliquum corpus abscondit: ita me, cui innumerabilia Polonorum regum ac populorum æternis disnißima laudibus facta, in angustum vnus breuißimæ orationis curriculum concludenda sunt, multa quæ si pandi explicariq[ue] possent quasiq[ue] spectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent sui, delibare modo, et attingere, multa etiam significare potius, quam ostendere, necesse est. Ideoq[ue] ne de bello quidem quod Boleslaus

²⁰ Galbūt kalbama apie Temistoklį, V a. pr. Kr. Atėnų politiką, archontą 493–492 m. pr. Kr. Sumaniais diplomatiniais manevrais įveikė Spartos priešinimą bei pasiekė pergalę prieš persus Salaminio mūšyje. Tačiau graikai, remdamiesi dviprasmiškais Temistoklio laiškais Kserksui, įtarė jį išdavystei ir 474 m. pr. Kr. ištrėmė jį iš Atėnų, uždraudę net palaidoti tėvynėje. Temistoklis išvyko į Persiją ir ten – dėl tų pačių laiškų – gyveno gerbiamas, tapo kelių Mažosios Azijos miestų valdovu. Mirė 459 m. pr. Kr. Draugai slapta pargabeno jo kūną į Atiką.

²¹ Pamarėnai – slavų genčių grupė, gyvenusi Pamarėje, tarp Oderio ir Vyslos. X a. pabaigoje buvo nukariauti lenkų.

²² Boleslovas III Kreivaburnis (1085–1138), Vladislavo I Vokiečio sūnus. Lenkijos karalius nuo 1102 m. Gavęs valdyti Mažąją Lenkiją ir Sileziją, nugalėjo brolių Zbigneuą bei perėmė ir likusią valdų dalį. 1119–1123 m. sėkmingai kovojo dėl Pamario. Tačiau padalijęs valdas tarp sūnų iš pirmosios ir antrosios santuokos padėjo pamatus valstybės suskaldymui.

²³ Boleslovas IV (apie 1112–1173 m.), Boleslovo IV Kreivaburnio ir pirmosios jo žmonos Kijevo kunigaikštės Zbyslavos sūnus. Nuo 1138 m. – Mazovijos kunigaikštis. Nesutikdamas su tėvo skirta žemių dalimi, išvijo brolių Vladislavą II Tremtinį, perėmė jo valdas ir suvienijo Mazoviją, Sileziją ir Krokuvos žemes. 1157 m. buvo nugalėtas Vladislavą II Tremtinį rėmusio Frydricho Raudonbarzdžio, o 1163 m. gresiant naujam antpuoliui atidavė ištremtojo brolio sūnams Sileziją. 1166 m. nesėkmingai bandė užimti Prūsiją.

Quintus²⁴ cognomento Pudicus aduersus Iazigas²⁵, qui hodie partim Valachi, partim Vngari sunt, geßit, copiosus dicam: tantum quasi præteriens admonebo, eum, cum gentem illam fericißimam deucisset, illos omnes, quorum virtuti, vt ait vetus poëta²⁶, fortuna belli pepercerat, quasi opima quædam spolia Christo consecrasset, neque aliud eis, quam vt Christiani fierent, imperasse. Ad Iagellonem enim Sigismundi Augusti proauum festinat animus, cuius admirabili inusitatæ[ue] virtuti vtinam par a me adferri posset orationis genius. Sed ita prorsus existimo: omnes qui vbiq[ue] sunt eloquentißimos homines, si communi studio ad eum celebrandum quiddid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita se habere, eos, qui me attente sudire non grauabuntur, facile cognituros esse confido. Lituania, Beatißime Pater, amplissima, et fortium virorum feracißima regio, cæteris finitimis populis ad religionem Christiana[m] adductis, in veteri superstitione perstabat. Coleba[n]t autem eius prouinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eu[m] [153] summa dilige[n]tia in celeberrimis quibusque oppidis perpetuum asseruabant. Fulmini quoque diuinitatem quandam inesse credebant, idq[ue] sua lingua Deum Percunu[m] nominabant. Sed et lucos et selectas quasdam in syluis eximia proceritatis arbores venerabantur vt Deos. Viperis quoque et alijs serpentibus eundem tribuebant honorem. Qui quid horum viola[n]sset, inexpiabile ab eo scelus conceptum putabant. Cum hoc per se miserabile erat, talem tantamq[ue] prouinciam tanto tempore in tanta errorum fæditate versari, tum illud accedebat incommodi, quod gens bellicosa, et ferox finitimos sibi Christianos quotidianis incursionibus lacessens, nunqua[m] quiescere patiebatur. Ei genti annos ab hinc amplius ducentos viginti imperabat Iagello²⁷, idemq[ue] præterea et Samogitiam, et magnam Rusiæ partem obtinebat, fortis et strenuus Princeps, et quanquam religionis nostræ mysterijs nondum initiatus, tamen, vt qui Christiana matre genitus esst²⁸, animo ab ea non prorsus alieno. Cum igitur per id tempus mortuo Ludouico Vngariæ et Poloniæ rege²⁹, regni

²⁴ Boleslovas V Drovusis (1226–1279), Leßeko Baltojo sūnus, Sandomyro kunigaikštis nuo 1228 m., Krokuvos – nuo 1243 m. Labai pamaldus, rėmė Bažnyčią. Mirė nepalikęs palikuonių, kadangi su žmona, vengrų kunigaikštyte Kinga, gyveno „baltojoje santuokoje“ – t. y. kaip brolis ir sesuo.

²⁵ Jazigai – sarmatų gentis, gyvenusi Dunojaus žemupyje.

²⁶ Pendebat adhuc belli fortuna diuque

inter utrumque volat dubiis Victoria pennis; žr. Ovidijus, *Metamorphoses*, VIII, 11–12.

²⁷ Jogaila (1351–1434), Algirdo sūnus, Jogailaičių dinastijos pradininkas. Lietuvos didysis kunigaikštis (1377–1381, 1382–1392), Lenkijos karalius nuo 1386 m. Nors motinos Julijonos iniciatyva tarėsi dėl vedybų su Dmitrijaus Donskojaus dukterimi (vedybas turėjo lydėti stačiatikiškas Lietuvos krikštas), priėmė Lenkijos didikų pasiūlymą vesti karalienę Jadvygą. Krėvos sutartimi 1385 m. įsipareigojo apkrikštyti Lietuvą ir sujungti ją su Lenkija.

²⁸ Julijona, Tverės kunigaikštystė, antroji Algirdo žmona.

²⁹ Liudvikas (1326–1382), Elžbietos Lokietkaitės ir Karolio Roberto Andegaveniečio sūnus. Vengrijos karalius nuo 1342 m., Lenkijos karalius nuo 1370 m. (valdžią Lenkijoje patikėjo motinai, jai mirus – didikams). Prijungė prie Vengrijos dideles teritorijas: Dalmatiją, dalį Bulgarijos, Bosniją, Serbiją, Moldaviją,

proceres de Heduigi³⁰ eius filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium colligenda deliberarent, ecce ab Iagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus suis velle Christianum fieri, petere vt sibi Heduigis vxor daretur: hoc si fieret paratu[m] esse omnes ditinioni suæ prouincias cum Poloniae regno ea lege coniungere, vt nunquam diuellerentur. Quam luhentibus animis Poloniae proceres eam legationem audierint, nihil opus est dicere. Sustulerunt manus ad cœlum, et gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo: qui tandem illorum populorum misertus, eam mentem dimisisset Iagelloni. Ipsa tamen Heduigis, in qua exi [154] miam formæ pulchritudinem singularis modestia æquabat, nihil de matrimonio suo sine matris³¹ auctoritate statuere voluit: totamque rem ad illius voluntatem reieci. Mißi ad eam oratores in Vngariam, quo se mortuo viro contulerat, quibus illa responsum dedit pietatis et prudentiæ plenum. Longe a se abesse eam mentem, vt quidquam impedire vellet, quod et ad amplificandum regnum Poloniae, et religionem latius spargendam pertineret. Cogitarent Poloni, et in commune consulerent req[ue], mature deliberata id facerent, quod et Deo acceptißimum, et regno vtilißimum putarent fore. De procerum igitur sententia, constituto ad nuptias celebrandas die, Cracouiam magno sæptus comitatu venit Iagello: et quia fortaßis a matre puer acceperat, sanctos illos Reges, quorum memoriam nuper Ecclesia recolebat, ad adorandum Christum recens natum non sine muneribus venisse, ne ipse quidem immunis ad Christum venire voluit, ei[que] pro munere non thus, non aurum, non myrrham, sed fratres suos, quos secum baptizari voluit, sed Lituaniam, sed Samogitiam, sed Rußiam, sed omnes vno verbo quos in potestate habebat populos obtulit. Quam iucundum illud non hominibus modo, sed angelis ipsis fuisse spectaculum credimus, cu[m] vir fortissimus ad sacros fontes incredibili alacritate properaret, cum se in vas ad eam rem præparatum cupidißime immergeret, cum magna et clara voce Deum et homines testaretur, vt in se aqua illa spargeretur, ita se pro Christo sanguinem suum vbi res ferret sparsurum esse. Baptizatus igitur et nouo nomine Vuladislau Iagello dictus, postridie Idus Februarias³²,

Valakija. Tapęs Lenkijos karaliumi, nepaisydamas dalies didikų pasipriešinimo, įtvirtino Lenkijos žemių vientisumą, nors nuolatos turėjo laviruoti tarp didikų ir savo noro užtikrinti sosto pavaldėjimą dukterims (vyriškos lyties palikuonių neturėjo).

³⁰ Jadvyga (1374–1399), palaimintoji, Lenkijos karalienė. Jauniausioji Liudviko duktė, pirmoji Jogailos žmona. Po tėvo mirties motinos iniciatyva tapo Lenkijos karaliene (vyresniosios jos sesers lenkai atsisakė dėl jos santuokos su Zigmuntu Liuksemburgiečiu). 1384 m. karūnuota ir 1386 m. ištekinta už Jogailos. Prisidėjo prie Lietuvos krikšto, siekė taikiai išspręsti Lenkijos konfliktus su Vokiečių ordinu. Rėmė kultūrą, prisidėjo prie Krokuvos akademijos įkūrimo.

³¹ Elżbieta (1340–1387), Bosnijos didiko Stafano Kotromanicijaus duktė, Liudviko I žmona, Vengrijos ir Lenkijos karalienė. Spaudžiama Lenkijos didikų sutiko išsiųsti dukterį Jadvygą į Lenkiją, o vėliau – ir ištekinti už Jogailos. Nužudyta kovų dėl Vengrijos sosto metu.

³² Idos – mėnesio vidury, kiekvieno mėnesio 15 (kovo, gegužės, liepos ir spalio) arba 13 (sausio, vasario, balandžio, birželio, rugpjūčio, rugsėjo, lapkričio ir gruodžio) diena. Jogaila pakrikštytas 1386 m. vasario 15 d., susituokė su Jadvyga vasario 18 d., o karūnuotas buvo kovo 4 d.

eodem die reginam in matrimonium duxit, neque multo post consecratus et [155] inunctus, ac coronatus Rex Poloniae, totum eum annum³³ in pacando regno consumpsit. Eo autem anno, qui proxime secutus est, cum ei nihil longius videretur, quam dum populos suos in Christianorum numerum aggregatos videret, comitatus vxore et multis principibus viris, multis item Episcopis ac sacerdotibus in Lituaniam profectus, quam multis, quam certis, quam inusitatis documentis pietatis suae magnitudinem testatus est? Na[m] cum populu[m] agre ab inueterata superstitione auelli videret, ipse omnibus inspectantibus, manu sua illis quas aliquando coluerat arboribus magna vi secures impingens, easque ab radicibus deturbans, tum ingente[m] vim aquae profundens in illos tamdiu adoratos ignes: Non est, clamabat, non est Deus, quod excindi ac deijci, non quod extingui potest. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro pabulo est, alter alterum absumit. In venenatis autem et mortiferis animalibus quae potest esse diuinitatis similitudo? Agnoscite, agnoscite miseri errorem vestrum, crecipiscite, et tandem aliquando mentis oculos ad Deum omnium rerum effectorem conuertite: ne, dum aeternum (ut falso putatis) ignem colitis, in alium igne[m] vere aeternum incidatis. Simul haec, simul eis religionis nostrae principia, vt poterat, edisserebat: vt eode[m] tempore et vetus ille ignis pro Deo habitus, extingueretur, et nouus ignis diuini amoris in eorum pectoribus accenderetur. Cumq[ue] neq[ue] sacerdotes quos secum adduxerat, Lituanica[m] linguam, neq[ue] Lituanii vllam aliam intelligerent, ipsemet eos summam fidei nostrae ab Apostolis traditam, quam symbolum vocamus, ipse formulam precandi a Christo Iesu instituta[m], ipse cetera quae discere solent quos Catechumenos vocamus, in Lituanicum sermo [156] nem conuertens, neque vllum in ae re laborem subterfugiens, edocebat³⁴. O regem rari, et singularis exempli, ardorem animi commemorabi-

³³ T. y. 1386 m.

³⁴ Plg. Motiejaus Kromerio pirmtako Motiejaus Miechoviečio pateikiamą informaciją: *Rex itaque Wladislaus ignem sacrum putatum ciuitate Vilnensi Barbaris inspectantibus extingui, templum et aram, in quibus fiebat hostiarum immolatio dirumpi, sylvas vero succidi et confringi, serpentes quoque necari praecepit, barbaris flentibus deorum suorum falsorum exterminium. Contra regem autem nec mussitare audentibus, mirantibus quoque Poloni sacrorum violatores ignis sylvarum et serpentium, intacti illesique a dijs eorum secueque ipsimet quotiens violabant fuerunt. Exterminitas itaque idolis gens Lituianorum per aliquot dies de articulis fidei et oratione dominica per sacerdotes Polonos, magis tamen per regem Wladislaum, qui linguam gentis nouerat edocebatur.* – Karalius Vladislovas Vilniuje pagonių akivaizdoje liepė užgesinti tariamą šventąją ugnį, sugriauti šventyklą ir altorių, ant kurio dėdavo aukas, iškirsti medžius, užmušti žalčius. Pagonys verkė matydami naikinamus jų netikrus dievus, bet nedrįso murmėti prieš savo karalių, tik stebėjosi, kad jų dievai neužmušė ir net nepalietė lenkų, šventosios ugnies, miškų ir žalčių įžeidėjų; kliūdavo tik lietuviams, kai jie tuos dievus įžeisdavo. Sunaikinę pagoniškas šventyklas, lenkų kunigai, o visų pirma karalius Vladislovas, mokėjęs lietuvių kalbą, keletą dienų aiškino lietuviams tikėjimo tiesas, mokė juos kalbėti viešpaties malda ir krikščijo švęstu vandeniu, kad jie iš naujo atgimtų; žr. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II, Vilnius, 2001, p. 351–354.

lem. O pietatem omnibus seculis prædicandam. Ita igitur inflammavit Litanorum animos, vt ad danda Christo nomina, et ad sacrosancta[m] illam aquæ adspersionem simul omnes facto agmine concurrerent, seq[ue] longiorem moram pati non posse clamarent. Ideoque solis nobilibus singulatim baptizatis, cetera multitudo idem sacramentum caeteruatim distributa suscepit. Quid ego nunc exstructarum ab ei sacrarum ædium multitudinem, quid diuitiarum Ecclesiastici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid susceptos in Samogitia ad Christum traducenda labores, et obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? Illud vero minime prætereundum est, quod ne regnandi quidem suauitas, maxima illecebra peccandi, quæ sæpenumero multos aduersus alia omnia satis firmos abstulit, vllam vim habuit, ad Vuladislai fidem ac constantiam labefactandam. Nam cum Bohemi³⁵, quorum animis paulo ante Ioannes Huss³⁶ et Hieronymus Pragensis⁷ pestiferum opinionum suarum virus afflauerant, mortuo Vencislao³⁸ rege suo, legatos ad eum misissent, per quos ei regnum deferebant, multisq[ue] precibus obsecrabant, vt id aut ipse, aut Vitoudus³⁹ frater ipsius patruelis susciperet, maximo vterque animo eorum preces repudiauit, addita illa nobili, et nunquam satis celebrata voce: Religionem sibi esse, hæreticis imperare. Non patitur temporis breuitas, vt aut plura de hoc dicam, aut de eius filio Vuladislao tertio Poloniæ et Vngariæ Rege⁴⁰, qui, vt Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu

³⁵ T. y. čekai.

³⁶ Janas Husas (1371–1415), Reformacijos Čekijoje pradininkas. Prahos universiteto profesorius, rektorius. Reikalavo reformuoti Bažnyčią, smerkė jos turtus, siūlė pasaulietinei valdžiai sekularizuoti jos žemės nuosavybę, kritikavo prekybą indulgencijomis. Pasisakė už komuniją dviem pavidalais – duona ir vynu, – už mišias čekų kalba. 1410 m. ekskomunikuotas. 1414 m. pakviestas į Konstancos Bažnyčios susirinkimą paaiškinti savo pažiūrą, atvykęs buvo paskelbtas eretiku ir sudegintas.

³⁷ Jeronimas Pragiškis (1387–1416), čekų bažnyčios reformatorius, husitas. Studijavo Prahėje ir Oksforde, dėstė Paryžiuje, Heidelberge ir Kelne. Paveiktas anglų religinio reformatoriaus Dž. Viklifo idėjų, Prahėje suartėjo su J. Husu. 1412 m. pakviestas į Jogailos dvarą, lankėsi ir pas Vytautą. Čia sakė pamokslus ir diskutavo su katalikų dvasininkais, reikšdamas nepasitenkinimą Romos kurija. Sužinojęs apie Huso suėmimą, nuvyko į Konstanca jo ginti, buvo suimtas ir, apkaltinus erezija, sudegintas.

³⁸ Vaclovas IV (1378–1419), Karolio IV Liuksemburgiečio sūnus, Čekijos karalius (nuo 1378 m.), imperatorius nuo 1376 m. Jo valdymą lydėjo religiniai neramumai, miestų stiprėjimas ir jų kova su didikais. Vaclovas IV buvo du kartus pakliuvęs į didikų nelaisvę, tai pakirto valdovo autoritetą. Vokietijoje nesilankė nuo 1387 m., todėl 1400 m. buvo pašalintas iš imperatoriaus sosto. Čekijoje rėmėsi miestais ir palaikė husitų judėjimą, tačiau nesugebėjo jų apginti ir pats virto įrankiu brolio Zigmunto Liuksemburgiečio rankose.

³⁹ Vytautas (apie 1350–1430 m.), Lietuvos didysis kunigaikštis nuo 1392 m. Vytauto parama husitams buvo dalis jo politikos, nukreiptos prieš Kryžiuočių ordiną: 1422–1423 m. rėmė husitinę Čekiją, kuri tuo metu kovojo su Kryžiuočių ordino rėmėja Šventosios Romos imperija.

⁴⁰ Vladislovas III Varnietis (1424–1444), Jogailos sūnus. 1440 m. priėmė Vengrijos didikų pasiūlymą užimti Vengrijos sostą. Sėkmingai kovojo Balkanuose, iš turkų išvadavo šiaurinę Serbiją, paliaubų su Turkija sutartimi Vengrijai atiteko ir dalis Albanijos. Atsinaujinus kovoms su turkais, sėkmingai kovojo Bulgarijoje, tačiau mūšyje prie Varnos jo kariuomenė buvo sumušta ir pats žuvo.

vexauerat, multisq[ue] prælijs [157] fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato aduersus pactas cum eis indutias bello, tum quoque magna eorum edita strage, in ipsa tandem acie fortissime dimicans interfectus est. Eademque me causa cogit, tum alios aliquot reges silentio inuolure, tum in Sigismundo primo⁴¹ Sigismundi Augusti patre laudando esse breuiorem. Cuius pietatem quidem ac religionem magnificentissima templa partim instaurata, et resecta, partim ditata, partim etiam a fundamentis excitata, et perpetuum prohibendarum a regno nouarum opinionum studium, bellica[m] vero fortitudinem tam multam, tamque memorabiles de Moschis, Valachis⁴², de Tartaris, de Turcis victoriæ, et, ut cætera taceam, octoginta Tartarorum millia vno ad Borysthenem prælio⁴³ profligata testantur. Qui cum octoginta duos vixisset annos, carus suis, metuendus hostibus, utrisque venerandus, satur vitæ, satur gloriæ, mortuus, Sigismundum Augustum non regni magis quam virtutum suarum hæredem reliquit. Hic si præsens adesset, Beatissime Pater, sanctissimos pedes tuos deosculatus, hac ad te oratione vteretur: Magno gaudio affectus sum Pater sanctissime, cum te ad Ecclesiæ gubernacula admotum, et in isto celsissimo inter mortales solio collocatum esse cognoui. Qualem enim iam dudum certa et constanti fama esse te acceperam, tali gubernatore nauim Ecclesiæ in his turbulentissimis tempestatibus egere intelligebam. Quem in locum cum Christiana Respublica deducta sit, et si dubitandum non est, quin tu ex ista edita præcelsa specula optime videas, nos tamen qui ab hostibus vndique circumseßi sumus, certe propius intuemur. Et ab hoste immanissimo ac potentissimo inuadimur, et domesticis seditio-nibus labo [158] ramus. Neque vlla res maiores ei animos facit, quam quod intelligit, grauiori, et implacabili odio Christianos a Christianis, quam Christianos a Turcis diuidere. Ita qui coniuncti ac conspirantes terrori essemus, diuisi ac dissentientes ludibrio et despectui sumus. Iniqui mali vis, inuitissimis, et ne quidquam retinentibus nobis, non obscure per partes usque adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magnum bonorum omnium mœrore senserunt, et nos, quanquam omnia prohibendi causa facimus, peruincere tamen non possumus, ut nihil populis nostris vicinitate ac

⁴¹ Žygimantas Senasis (1467–1548), Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius. Jo valdymo metu pavojus valstybei grėsė iš kelių pusių: vyko karai su Maskva, kurių metu, nepaisant pergalių prie Oršos ir Starodubo, buvo prarastas Smolenskas ir Naugardo Severskas; pasienius nuolatos puldinėjo Krymo totoriai ir moldavai – su pastaraisiais santykiai nusistovėjo po J. Tarnowskio pergalės prie Obertyno 1531 m. Pasisekė jam sureguliuoti santykius ir su turkais, kurie, 1526 m. vengrams pralaimėjus Mohačo mūšį, grėsė visai Vidurio Europai – su jais 1533 m. buvo pasirašyta taikos sutartis.

⁴² Valakijos kunigaikštystė (dabartinės Rumunijos pietuose) XV a. pripažino turkų sultono siuzerinitetą ir mokėjo jam duoklę, o XVI a. buvo prijungta prie Osmanų imperijos.

⁴³ Kalbama apie 1514 m. rugsėjo 8 d. mūšį prie Oršos. Čia lenkų remiama LDK kariuomenė (30 tūkst. karių), vadovaujama Konstantino Ostrogiškio, susitiko su Maskvos kunigaikštystės kariuomene (80 tūkst. karių), po Smolensko užėmimo besiveržusia gilyn į LDK žemes. LDK kariuomenė pasiekė pergalę, žuvo 30 tūkst. rusų karių, dar 5 tūkst. su kariuomenės vadu Čeliadninu pateko į nelaisvę.

contagione noceatur. Hem, nunquamne his tot, tam grauibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquot reperietur? At tu, Beatißime Pater, cuius et apud Deum preces propter sanctitatem, et apud homines iussa, propter auctoritatem plurimum valent, per illam qua genus humanum complecteris caritatem, per illam curam quam Christianis omnibus et debes et præstas, per illum ipsum, cuius in terris vice fungeris, Iesum Christum, succurrere ac subueni communibus malis, et omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiam tua[m] confer ad Christianos populos et purgandos ab erroribus, et firma ac stabili concordia inter se deuinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorum distantium no[n] potest, id per hunc clarißimum virum oratorem ad te suu[m] facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert: per eum tibi et huic sanctæ Sedi obedientiam præstat, quamq[ue] laudem a maioribus suis hæreditariam exceptit excubandi aßidue pro Christianis, et quicumque hostes Christi atq[ue] Ecclesiæ fuerint, eosdem semper habendi pro suis, etiam se diligen [159] tißime, vt semper fecit, co[n]seruaturum, neq[ue] vnquam ab eorum virtute degeneraturum esse permittit. Tibi autem, Beatißime Pater, cum omnia fausta et prospera precatur, tum quo facilius ea quæ a te expectantur perficere poßis, illud a Deo votis omnibus petit, vt publico Ecclesiæ bono non minus diu Pontifex viuas, quam te Pontificatu dignum vixisse, omnes, qui vere et incorrupte iudicant, confitentur. DIXI.